

БОРДЕЛ ПОВРАТНИКА

(Горан Гоцић: *Човек из нехаџа*, Лагуна, Београд, 2021)

Основна тема *Човека из нехаџа*, трећег романа Горана Гоцића, на линији је с претходним романима овог аутора. Наиме, ради се о егзистенцијалној кризи мушкарца средњих година, који преиспитивањем опозиција Исток – Запад, дивљина – цивилизација, слобода – ропство, преиспитује и смисао властитог живота. То се најпре огледа у улози коју топографија има у композицији, а неретко и у метафоричном слоју текста, где се радња одвија, а значење гради на контрасту домовина – иностранство. Тако главног јунака романа *Човек из нехаџа*, за кога касније сазнајемо да се зове Горан, исто као протагониста романа *Таи* и један од јунака романа *Последња сџаница Бриџанија*, односно као сам аутор, затичемо на путу, у процесу повратка из Америке у Србију. Драма у средишту повратка главног јунака у Србију, иронично именовану као „Мајчица Ес“, тиче се, пре свега, његовог односа с оцем.

Однос оца и сина представља арматуру како нарације, тако и алегоријског слоја текста. Приповедна динамика овог односа – смењивање блискости и одбацивања – значајна је из неколико разлога. Најпре, јер је гомилање референци, готово бесконачно репродуковање интертекстуалне игре, чији врхунац представља последње поглавље под називом „Склониште од трошне фикције“, сачињено од фуснота у којима се референце у приповедању објашњавају језиком речничких одредница, један од основних стилских поступака у роману. Инсистирање на овом анахроном и хаотичном постмодернизму, нарочито кад се у обзир узме жанровска разноврсност текста, односно склоност приповедача ка изразу који је сродан есеју, разводњава приповедање. Поновно враћање на однос оца и сина повезује растрзане наративне токове у целину, будући да је очева болест мотивација која покреће радњу – Горанов повратак у Србију и суочавање са фрустрацијама из детињства. Штавише, њихов однос функционише и као повезница између породичне и националне историје. Фазе успеха и пораза у животу Горановог оца поклапају се с одређеним друштвеним појавама у периоду од шездесетих година двадесетог века до раних двехиљадитих.

Удвајање, у виду контрапункта или пуког умножавања, јесте основни поступак карактеризације свих ликова у роману. Ово обележје преноси се и на план нарације, па тако при крају романа, до тада свезнајући приповедач, који главног јунака означава по надимку Братац Британац, проговара у првом лицу јединине, успостављајући јединство између субјекта и објекта приповедања. Узајамном супротстављању ликова комплементарна је и триангулација – грађење троделних целина у којима сви чланови међусобно интерагују. Тако је Вук Гргуревић, Братчев сапутник, чије име упућује на историјску личност која је послужила као предлог за епског јунака Змај Огњеног

Вука, Горанова супротност. Међутим, у формацији Скалар – Вук Гргуревић – Братац, у односу на власника бордела Скалара, који, парадоксално, у Братчевом доживљају оличава „тржишни принцип“, тј. оданост правилима и принципима, Вук Гргуревић симболички је изједначен са хедонистичким карактером Братчевог оца, који односи превагу над пожртвованашћу и „предузетничким духом“, некада важним особинама Горановог оца.

Три основне теме, које изнова искрсавају како кроз приповедно обликовање односа оца и сина, тако и кроз судбине сва три поменути лика, јесу емиграција, мушко-женски односи, који се суштински своде на конвенционални грађански брак или на проституцију, и историја. Неоспорни квалитети романа *Човек из нехаџија* јесу стилска зрелост и чврстина композиције. Упркос пренаглашеном меандрирању приповедних токова и често беспотребном умножавању референци, прича главног јунака као извртање матрице образовног романа, односно као прича о поразу и „посвећености заостајању у развоју“ успешно је заокружена. Но, кључна смисаона исходишта романа остају рудиментарна, недовољно поетски развијена, и то на две равни – у контексту ауторовог опуса и у контексту савремене регионалне књижевности.

У контексту досадашњег опуса Горана Гоцића, *Човек из нехаџија* ослања се на сличну жанровску матрицу као и претходна два романа. У сва три прозна дела путовање и емиграција омогућавају процес супротан у односу на сазревање и успешну социјализацију, што су теме образовног романа. У књигама Горана Гоцића јунак се такође одваја од матичног тла, трагајући за неким видом номадског искуства, али не да би напредовао или сазрео. Напротив, смисао духовне и физичке емиграције јесте у капитулацији пред неизвесношћу, те у прихватању егзистенцијалног пораза. Та могућност симболизована је и у наслову. *Човек из нехаџија* евоцира Музиловог *Човека без својства*, односно препуштање судбини као битну особину таквог човека, али је у појам нехата уписана и идеја несвесне или полусвесне кривице. То је емоција која умногоме диктира однос између Горана и његовог оца. Међутим, када приповедач изјави да је „постојала опасност да баш с том општепознатом брзоплетошћу и лакоумношћу која је у Мајници Ес раширена попут ендемске болести, они које је Братац очајнички избегавао да потцени, пожуре да потцене њега – и то баш у овој Припиздини, Пустахији, Вукојевини, Недођији, Материни, Нехату, Бестрагији, Забити, Хај-нехају, Абдери, Пичковцима, Душманији“, он банализује значењски потенцијал ове метафоре.

Она, наиме, у коначници постаје средство изградње једне испразне визије света у којој владају предвидљиве бинарне поделе. Србија, нарочито у периоду „транзиције“, синоним је за заосталост, примитивизам, простаклук и немогућност промене. Она је увек обликована у опозицији са Британијом, где се Братац Британац школовао, и Америком, где је градио каријеру новинара, које утеловљују капиталистички развој и основне цивилизацијске вредности. Слика Србије из југословенског и постјугословенског периода у роману *Човек из нехаџија* уистину је, терминологијом историчарке Марије Тодорове, троп „имагинарног Балкана“ – предмодерног света у коме царују опортунизам, препуштање ниским телесним поривима, тромост и окрутност. Идеја да се егзистенцијално битни увиди могу стећи тек у додиру са „другошћу“ заједничка је романима *Таи* и *Човек из нехаџија*, док је живот емиграната тема која повезује „мушку

дружину“ Ивана, Антонија, Горана, Луку, Џулијана из романа *Последња сџаница Бриџанија* са групом криминалаца и преступника с којом се Горан спријатељи по доласку у Србију. Но, будући да је о овим темама аутор већ писао, као и да је искуство емиграције у роману *Последња сџаница Бриџанија* пренето на приповедно проходнији начин, те тако да укључује разноврсна емигрантска искуства, а не само једно – српско – легитимно је овај последњи роман читати као својеврсни регрес у односу на претходни. Другим речима, највећи изазов интерпретације јесте одговорити на питање шта је овог пута оригинално у погледу теме и уметничких средстава у роману.

Најпре, у каталог емигранткиња и емиграната, тј. ликова који се боре са (недостатком) осећања припадности, што је честа тема у делима Дубравке Угрешић, Бекима Сејрановића, Саше Станишића, Давида Албахарија, Боре Ћосића, да споменемо само нека истакнута имена савремене југословенске књижевности, роман *Човек из нехаџија* бави се не само емигрантом него и ликом повратника, као и његовим покушајем да балансира између категорија „номада“ и „староседеоца“, што завршава неуспехом. Овакав тематски избор уметнички је оснажен чињеницом да аутор не бежи од отвореног проблематизовања друштвене класе. Штавише, Братац Британац свестан је да је његов бег од оца и домовине ништа друго до, речима приповедача *Последње сџанице Бриџаније*, покушај да се „ослободи ауторитета и животног стила своје наводно уклете и кривицом оптерећене класе“.

Још важније, Југославија из сећања главног јунака није приказана из сентименталне перспективе, већ се инсистира на противречностима југословенског друштва и јасном класном јазу између грађанске и радничке класе. Ипак, фундаментални значењски проблем лежи у начину на који аутор нивелише разлике између Србије пре и Србије после распада Југославије и ратова који су уследили. Иронизовање „Мајчице Ес“ као земље апсурда типолошки је блиско начину на који се положајем савремене Србије као ропотарнице историје на Балкану бавио Сретен Угричић у роману *Незваном јунаку*. Реч је о поступку онеобичавања, где интертекстуално поигравање и алегорички језик доминирају у односу на псеудоисторијску нарацију. Но, док Угричић такав поступак користи да, уз помоћ фигуре Гаврила Принципа, херојску историју афирмише као алтернативу летаргији „имагинарног Балкана“, роман *Човек из нехаџија* обесмишљава и укида хоризонт промишљања и поетизације историје. На тај начин политички апсурд своди се на егзистенцијални, односно на ојачавање уверења да су конкретни историјски процеси и појаве заправо непроменљиви усуд српског друштва.

Иако на површини критикује заосталост и варварство као наслеђе националистичке и изолационистичке политике из деведесетих година прошлог века, роман целином свог значења потврђује општа места националистичке концепције историје. И то на два начина. Пре свега, склоност да се ствари разумеју по принципу оштрог контраста производи аисторијску, манихејску слику света подељеног на Исток (Балкан и Русија) и Запад, целате и жртве, лажни прогрес и исконску снагу примитивног. У таквој динамици, носилац виталности и борбености, насупрот кукавичлуку главног јунака, јесте Вук Гргуревић, лик који симболиком свога имена, али и симболиком сексуалне доминације, те насиљем које без зазора чини, утеловљује српски средњи век као вредност по себи. Отуда не чуди присуство изразито мачистичког дискурса у тексту. Осим руских

проститутки, које Скалар, Вук Гргуревић и Братац дословно размењују, обликовање женских ликова као могућности егзистенције жене неретко је сведено на супротстављање ликова Горанове емотивно недоступне, али моралне мајке и манипулативне зле маћехе, друге супруге његовог оца, с којом отац остаје у браку до краја живота.

Књижевно најслабији део романа управо је приказивање мушко-женских односа. У тој сфери наглашена је дихотомија између мушкарца у браку, као жртве властите супруге, и ратничке сексуалности, стратегије самопотврђивања мушкарца као допуне насиљу над другим мушкарцима. Овакве представе доживљавају се као архаичне и неретко извештачене, еродирајући укупан уметнички доживљај.

Даље, други начин на који се репродукују идеологеме о „имагинарном Балкану“ тиче се хронотопа деведесетих као раздобља у коме се породична и колективна несрећа сустичу. За разлику од, примера ради, романа *Равношјежа*, ауторке Светлане Слапшак, у коме се обрасци преплитања породичне и колективне историје не ограничавају искључиво на једну, мушку перспективу, роман *Човек из нехаџи* од почетка до краја афирмише визуру разочараног средовечног мушкарца, који своје разочарање и осећај ускраћености, неизбрисив траг деведесетих, жели да сублимира кроз насиље и фасцинацију контактом са проституираним женама као врхунцем потврде мушкости. Упркос неоспорној стилској рафинираности и појединим есејистичким бравурама, тешко је одупрети се утиску да се књижевно-антрополошки модел који нови роман Горана Гоцића одсликава суштински не разликује у односу на вредности и иконографију из деведесетих година које је етнолог Иван Чоловић именовao као „бордел ратника“.